

LIBRIS

We know
books

GUSTAVO GUTIÉRREZ

TEOLOGIA ELIBERĂRII

- PERSPECTIVE -

Cu introducerea
PRIVIND DEPARTE, SPRE VIITOR

Traducere din limba spaniolă de Irina Dogaru

Alexandria
Publishing House

RHPR	Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses
RSPT	Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques
RSR	Recherches de Sciences Religieuses
SDB	Supplément au Dictionnaire de la Bible
TE	Terre Entière
TG	Theologie und Glaube
TM	Temps Modernes
TS	Theological Studies
TV	Teología y Vida
TWNT	Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament
USAR	Union Seminary Quarterly Review
VS	La Vie Spirituelle
WW	Wort und Wahrheit
ZKT	Zeitschrift für Katholische Theologie

Indice Analitic

PRIVIND DEPARTE, SPRE VIITOR.....	9
1. O nouă prezentă	16
2. Un moment de reflecție	32
3. Prietenii vieții.....	51
Concluzie.....	66
INTRODUCERE LA PRIMA EDIȚIE.....	73
PRIMA PARTE: Teologie și eliberare	79
Capitolul 1.	
TEOLOGIE: REFLECȚIE CRITICĂ.....	81
I. SARCINILE CLASICE ALE TEOLOGIEI.....	82
1. Teologia ca înțelepciune	83
2. Teologia – cunoaștere rațională	85
II. TEOLOGIA CA REFLECȚIE CRITICĂ ASUPRA PRACTICII	87
1. Practica istorică	87
2. Reflecție critică.....	97
Concluzie	103
Capitolul 2.	
ELIBERARE ȘI DEZVOLTARE	109
I. NOȚIUNEA DE DEZVOLTARE.....	111

1. Origine	111
2. Abordări.....	113
II. PROCESUL DE ELIBERARE	117
1. De la critica la adresa dezvoltarismului la revoluție socială.....	117
2. Ființa umană, agent al propriului destin.....	120
3. Tema eliberării din perspectivă teologică	133
PARTEA A DOUA: Abordarea problemei.....	143
Capitolul 3. PROBLEMA.....	145
Capitolul 4. DIFERITE RĂSPUNSURI	157
I. MENTALITATEA CREȘTINĂȚĂII	157
II. NOUA CREȘTINĂȚATE	160
III. DISTINCȚIA ÎNTRE PLANURI	164
Capitolul 5. CRIZA SCHEMEI DISTINCȚIEI ÎNTRE PLANURI	169
I. NIVELUL PASTORAL.....	169
1. Criza mișcărilor apostolice laice.....	170
2. Conștientizarea unei situații alienante	172
II. NIVELUL REFLECȚIEI TEOLOGICE.....	174
1. O lume cu totul lumească	174
2. Vocația unică de a ne salva	181
A TREIA PARTE: Opțiunea Bisericii latinoamericane	191

Capitolul 6. PROCESUL DE ELIBERARE ÎN AMERICA LATINĂ.....	193
I. O NOUĂ CONȘTIINȚĂ A REALITĂȚII LATINOAMERICANE.....	193
1. Deceniul dezvoltarismului.....	194
2. Teoria dependenței.....	199
II. MIȘCAREA DE ELIBERARE.....	211
Capitolul 7. BISERICA ÎN PROCESUL DE ELIBERARE.....	223
I. ANGAJAMENTUL CREȘTINILOR.....	225
1. Laicii.....	226
2. Preoți și călugări.....	232
3. Episcopi	238
II. DECLARAȚII ȘI ÎNCERCĂRI DE REFLECȚIE.....	240
1. Către o transformare a realității latinoamericane	241
2. O nouă prezență a Bisericii în America Latină	260
Capitolul 8. PROBLEMATICĂ.....	273
A PATRA PARTE: Perspective	289
Prima Secțiune: CREDINȚA ȘI „OMUL NOU”	293
Capitolul 9. ELIBERARE ȘI SALVARE	297

I. SALVAREA: NOȚIUNE

CENTRALĂ A TAINEI CREȘTINE	297
1. De la cantitativ.....	299
2. ... la calitativ.....	301
II. O SINGURĂ ISTORIE.....	305
1. Creație și salvare.....	307
a) Creația: primul act salvator	307
b) Eliberarea politică:	
auto-creația ființei umane	310
c) Salvarea: re-creere și împlinire desăvârșită.....	313
2. Făgăduințe escatologice	319
a) Moștenitori, potrivit Făgăduinței	319
b) Escatologie: viitor și actualitate istorică	323
c) Făgăduințe escatologice:	
Făgăduințe istorice	332
III. HRISTOS ȘI ELIBERAREA TOTALĂ.....	339
1. Progresul temporal și creșterea Împărăției.....	339
2. Orizontul eliberării politice	346
3. Hristos eliberatorul	351

Capitolul 10.

ÎNTÂLNIREA CU DUMNEZEU ÎN ISTORIE	359
I. UMANITATEA:	
TEMPLU AL LUI DUMNEZEU	360
II. ÎNTOARCEREA CĂTRE	
APROAPELE NOSTRU	368
1. A-l cunoaște pe Dumnezeu	
înseamnă a făptui dreptatea.....	368
2. Hristos în aproapele nostru	372
III. O SPIRITUALITATE A ELIBERĂRII	387

Capitolul 11.

ESCATOLOGIE ȘI POLITICĂ.....	397
I. A DA MĂRTURIE	
PENTRU SPERANȚĂ.....	402
II. DIMENSIUNEA POLITICĂ	
A EVANGHELIEI.....	415
1. „Noua teologie politică”	415
2. Iisus și lumea politică	427
III. CREDINȚĂ, UTOPIE ȘI	
ACȚIUNE POLITICĂ	442

A doua secțiune:

COMUNITATE CREȘTINĂ ȘI	
SOCIETATE NOUĂ.....	459

Capitolul 12.

BISERICA: SACRAMENT A ISTORIEI	463
I. TAINA UNIVERSALĂ A MÂNTUIRII	463
1. O nouă perspectivă ecleziologică	464
2. Sacrament și semn.....	470
II. EUHARISTIE ȘI	
FRATERNITATE UMANĂ.....	477
1. „Întru pomenirea Mea”	478
2. Denunț și vestire	485
3. Credință și conflict social	498

Capitolul 13.

SĂRĂCIA: SOLIDARITATE ȘI PROTEST	515
I. AMBIGUITĂȚILE TERMENULUI	
„SĂRĂCIE”	518
II. SEMNIFICAȚIA BIBLICĂ A SĂRĂCIEI	522
1. Sărăcia: stare scandaloasă.....	522

- 2. Sărăcia: pruncie spirituală..... 530
- 3. Încercare de sinteză: solidaritate și protest 537

CONCLUZIE 545

SIGLE..... 547

Alina Maria Văduva
Căminul 13
Strada Solidaritate
Sectorul 1
București
Tel: 011 410 517
E-mail: alina.vaduva@libris.ro

Notă: noile note din text sunt indicate prin litere, corespunzând textului din ediția originală.

PRIVIND DEPARTE, SPRE VIITOR

INTRODUCERE LA NOUA EDIȚIE

În urmă cu douăzeci de ani, episcopii latinoamericani vedeau momentul care ni se deschidea înaintea după cum urmează: „America Latină se află, în mod evident, sub semnul transformării și al dezvoltării. Transformare care, dincolo de faptul că se petrece cu o viteză extraordinară, ajunge să atingă toate nivelurile persoanei, de la cel economic până la cel religios. Aceasta indică faptul că ne aflăm în pragul unei noi epoci istorice pe continentul nostru, plină de dorința fierbinte de emancipare totală, de eliberare de orice fel de servitute, de maturitate personală și integrare colectivă” (Medellín, *Introducere*)¹.

O nouă epocă istorică, marcată de o profundă aspirație către eliberarea totală. Oricât de dureroasă ar fi

1. [E vorba de Documentul de la Medellin, act conținând concluziile celei de a doua Conferinței Generale a Episcopatului Latinoamerican, organizată la Medellin, între 26 august și 8 septembrie 1969 și inaugurată de papa Paul al VI-lea, primul Suveran Pontif care pune piciorul în America Latină. Cea de a treia Conferință Generală a Episcopatului latinoamerican va avea loc la Puebla, în Mexic, și dezvoltă liniile teologice eliberării enunțate la Medellin. În text, menționarea celor două orașe face referință la întâlnirile episcopale pomenite.]

situația din America Latină (asta ce se petrecea deja în 1968), această viziune e valabilă și astăzi. În acești ani s-au petrecut fapte care au schimbat istoria regiunii, făcând-o să treacă peste pragul pomenit și să intre într-un proces tot mai accelerat.

Acest lucru lansează o nouă provocare pentru cei care caută să-și inspire viața din „Cel ce este de la început” (Ioan 1, 14²). Perspectiva credinței trebuie să ne ajute să vedem ce anume este în joc în această etapă a istoriei. În această privință, în conferința pomenită (de la Medellín) se afirma: „Nu putem înceta să interpretăm acest efort uriaș de transformare rapidă și de dezvoltare ca pe un semn evident din partea Sfântului Duh, care conduce istoria omenească și pe cea a popoarelor spre împlinirea vocației lor, nu putem înceta să descoperim în această voință de transformare, tot mai tenace și mai grăbită, urmele chipului întipărit de Dumnezeu în om, ca un puternic dinamism. Treptat, acest dinamism îl face să stăpânească din ce în ce mai mult natura, conducând la o profundă personalizare și coeziune fraternă și, de asemenea, la o întâlnire cu Cel care ratifică, purifică și adâncește valorile dobândite de oameni prin efort” (ibid.).

Ne cerem scuze pentru abundența citatelor, dar ele exprimă cât se poate de nimerit momentul istoric și perspectiva de interpretare din unghiul credinței celor care au abordat teologia eliberării, apărută sub acest nume cu puțin înainte de Medellín (Chimbote, Peru,

2. Pentru prezenta ediție românească am folosit Biblia publicată de editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005. (n.tr.)

iulie 1968³). Conștiința faptului că ne aflăm într-o nouă etapă a vieții popoarelor noastre și necesitatea de a încerca să o înțelegem ca pe o chemare a Domnului pentru a-i propovădui cum se cuvine Evanghelia, însoțesc de atunci dezvoltarea teologiei eliberării în America Latină. Ambele impulsionează această reflecție, cerându-i să dea dovadă de o dublă fidelitate, atât față de Dumnezeu credinței noastre, cât și față de poporul latinoamerican. Această matrice ne împiedică să separăm procesul istoric eliberator de discursul cu privire la Dumnezeu.

În anii care s-au scurs de atunci încoace, s-a produs o inevitabilă decantare a acestui efort teologic. Primit cu simpatie și speranță de către mulți, a contribuit la vitalitatea a numeroase experiențe de mărturisire creștină, dând totodată naștere interesului de a reflecta asupra credinței – necunoscut până atunci în societatea latinoamericană –, chiar și în cercuri intelectuale de obicei distante sau ostile lumii creștine. De asemenea, s-au ivit critici serioase și pertinente, care au contribuit la maturizarea reflecției. Pe de altă parte, nu au lipsit nici entuziasmele facile care au interpretat simplist sau greșit această încercare îndepărtând-o de cerințele totale ale credinței creștine, trăite în comuniune ecleziastică; și nici previzibila rezistență a unora.

Rățiunile pentru care s-au petrecut toate acestea sunt

3. Conferința susținută sub acest titlu în cadrul unei întâlniri naționale între laici, persoane religioase și preoți, a fost publicată mai întâi la Lima și, câteva luni mai târziu, la Montevideo (MIEC, Pax Romana, 1969). Textul menționat a fost adăugit și prezentat la una din întâlnirile *Sodepax* (Cartigny, Elveția, 1969).

diverse. Mai degrabă decât să ne gândim la responsabilitățile altora, să spunem simplu, din punctul nostru de vedere, că nu este ușor să tratezi teme delicate și conflictuale – conflictuale ca realitatea pe care dorim să o pătrundem cu ochii credinței – și să găsim imediat și negreșit formulele cele mai clare și mai echilibrate pentru a reflecta, din punct de vedere teologic, pe marginea lor. În orice limbaj există căutare și de aceea e necesar să dăm dovadă de respect față de ceea ce alte persoane cred că găsesc în scrierile privitoare la această perspectivă teologică. Cititorii au drepturi pe care autorii nu pot și nici nu trebuie să le nege. De aceea, e întotdeauna necesar să precizăm, să îmbunătățim și eventual să corectăm formulările anterioare, dacă vrem să folosim un limbaj comprehensibil și fidel atât integrității mesajului creștin, cât și realității pe care o trăim⁴.

În acești ultimi ani, a avut loc o importantă dezbateră cu privire la teologia eliberării în cadrul Bisericii Catolice. Dacă la nivel personal – și din cauze mai degrabă pasagere – au existat, poate, momente dureroase, important este că a fost vorba, într-adevăr, de o bogată experiență spirituală; a fost, de asemenea, un prilej de a ne reînnoi, în profunzime, fidelitatea față de Biserica în care credem și ne punem nădejdea, la nivel comunitar, întru

4. În diverse moduri, am abordat aceste sarcini reluând intuițiile inițiale. Acest lucru s-a manifestat în cărți precum *El Dios de la Vida*(1982), *Beber en su propio pozo*(1983), *Hablar de Dios*(1986), în numeroase interviuri în ziare și reviste, și ținând seama de discuții recente, în cartea *La verdad los hará libres* (1986). (În continuare, le vom cita ca: *Beber, Hablar, La verdad*).

Domnul, precum și de a ne reitera solidaritatea față de cei săraci, aleșii Împărăției. Lucrarea teologică trebuie să continue, iar pentru asta dispunem azi de importante documente ale Sfântului Magisteriu, care atrag atenția asupra căii de urmat și care, în felurite chipuri, ne impulsionează căutarea.

Trecerea timpului face ca tot ceea ce este esențial să se vadă cu mai multă limpezime, iar ceea ce este accesoriu să-și piardă relevanța pe care părea s-o aibă la un moment dat. Are loc un proces de maturizare. Dar pe drumul teologiei eliberării în acești ani nu vorbim numai despre un factor temporal, ci și despre o extindere a spațiului. Din mai multe părți s-au ivit – la diferitele confesiuni creștine – reflecții care, din unghiul tradițiilor proprii, au împrumutat optica eliberatoare inspirată din mesajul Împărăției lui Dumnezeu. Mai mult decât de influențe teologice (în anumite cazuri evident inexistente la început) este vorba despre impulsul care provoacă, simultan, o realitate fundamentală de oprimare și marginalizare pe care conștiința creștină o respinge și căreia îi opune integralitatea și radicalitatea Evangheliei.

Teologiile populațiilor de culoare, hispanice și indiene din Statele Unite, cele care apar în contexte complexe africane, asiatice și ale Pacificului de Sud, precum și reflecția extraordinar de fecundă care se realizează din perspectivă feministă, au făcut ca, pentru prima oară după multe secole, să înceapă să se facă teologie în afara centrelor europene și nord-americane, până acum clasice. Aceasta a produs un dialog diferit, incluzând reflecții, atât tradiționale, cât și noi, care se fac în așa-numitele țări dezvoltate. Mai mult, asistăm astăzi la eforturile unei

URDIS | We know

teologii a eliberării dincolo de spațiul creștin, atât din perspectivă evreiască, cât și musulmană⁵.

Ne aflăm așadar în fața unui fenomen complex, în plină dezvoltare. Este vorba despre o mare bogăție pentru bisericile creștine și pentru dialogul lor cu alte religii. În consecință, decantarea menționată mai devreme nu se reduce la contextul latinoamerican, ci se referă la un proces și la o căutare care, în zilele noastre, îmbracă un spectru foarte larg.

Aceste considerații nu trebuie să ne facă să uităm, totuși, că chestiunea nu se limitează la nivelul intelectual. În spatele acestei reflecții există comunități creștine, grupuri religioase, popoare care sunt tot mai conștiente de faptul că oprimarea și subaprecierea în care trăiesc nu este compatibilă cu credința lor în Iisus Hristos (sau, într-un context mai general, cu credința lor religioasă). Tocmai aceste curente vitale și concrete sunt cele care dau acestei teologii un caracter propriu și este cu neputință să separăm, în cadrul ei, viața de credință. De aici vigoarea lor profetică și posibilitățile lor.

Vorbind despre teologia eliberării, nu putem omite să ne referim la această mișcare amplă de experiențe și angajamente creștine și religioase care alimentează reflecția ce decurge din ea. În concluzie, ne vedem obligați, în aceste pagini, să ne raportăm cu precădere la lumea latinoamericană care ne este apropiată și în care se înscriu propria noastră maturizare și aportul nostru.

5. Cf. M. Ellis, *Towards a Jewish Theology of Liberation* (New York, Orbis Books, 1987). A se vedea și M. Yadegari, „Liberation Theology and Islamic Revivalism”, în *The Journal of Religios Thought*, vol. 43, NQ 2, 38-50.

La douăzeci de ani de la apariția acestei reflecții, e poate oportun să facem o revizuire a expresiei ei și a pașilor parcurși. Nu pretendem să rescriem texte ca acelea din cartea de față din unghiul preocupărilor noastre și a perspectivelor actuale. Însă credem că este important și folositor să subliniem ceea ce ni se par a fi punctele ei cele mai însemnate, să examinăm interpretările eronate, să precizăm și să revizuim formulări pe care astăzi nu le mai considerăm adecvate, să lăsăm la o parte ceea ce s-a văzut marcat de timp și să indicăm unele teme noi și promițătoare, în privința cărora s-au făcut progrese în acești ultimi ani. Sarcina este dificilă, a fost deja începută și se află în desfășurare; ne interesează să precizăm aici punctele relevante cu privire la ea⁶.

Noua „epocă istorică” despre care vorbește Medellín continuă să fie contextul vital din America Latină. În termeni biblici, este vorba despre un *kairós*, un timp propice și exigent al chemării Domnului, în care suntem așteptați să dăm o mărturie foarte precisă. În acest *kairós*, creștinii din regiune experimentează un moment tensionat și intens de *solidaritate*, de reflecție și de *mărtirie*. Această marcă stimulatorie și imediată ne permite reluarea și adâncirea a ceea ce considerăm de mult a fi cele trei puncte fundamentale ale acestei linii teologice,

6. Am adăugat în cuprinsul cărții un anumit număr de note (acestea vor fi indicate cu litere, pentru a le deosebi de cele anterioare), cu intenția de a preciza și completa, în măsura posibilului, aspectele semnalate în introducere. Mai mult, secțiunea intitulată *Credință și conflict social* din capitolul XII este o reformulare a textului anterior, „Fraternitate creștină și luptă de clasă”.

LRDIS

We know

cele care sunt, în același timp, primele în ordine cronologică: punctul de vedere al săracului, lucrarea teologică și vestirea Împărăției vieții. Cu privire la fiecare dintre aceste chestiuni am vrea să indicăm ceea ce este permanent, îmbogățirile obținute pe parcurs, maturizarea care s-a realizat în timp și evoluția corespunzătoare a ideilor, produsă din perspectiva teologică în care ne situăm.

1. O nouă prezență

Ceea ce am numit deseori „faptul major” al vieții din Biserica latinoamericană, participarea creștinilor la procesul de eliberare, nu este altceva decât expresia unui amplu fapt istoric: *irupția săracilor*. Zilele noastre poartă amprenta noii prezențe a celor care, de fapt, erau „absenți” din societatea noastră și din Biserică. Absenți înseamnă că nu aveau nicio importanță, sau aveau una mult prea mică, ba chiar și fără să beneficieze nici de posibilitatea de a-și manifesta suferințele, solidaritatea, proiectele, speranțele.

Această situație a început să se schimbe, ca rezultat al unui lung proces istoric, în ultimele decenii în America Latină. Dar și în Africa (noile națiuni), în Asia (independența vechilor națiuni), la minoritățile rasiale (negri, hispanici, indieni, arabi, asiatici) din țări bogate și, de asemenea, din țări sărace (inclusiv latinoamericane). Lor li se adaugă o mișcare însemnată și variată: noua prezență a femeii, în special a celei care face parte din straturile populare, care este „de două ori exploatată, marginalizată și disprețuită”⁷. Faptele sunt complexe și, în conse-

7. *La teología desde el reverso de la historia* (Lima, CEP, 1977)

cință, nu sunt lipsite de ambivalențe, dar sunt, mai ales, provocatoare și promițătoare.

Din toate acestea izvorăște „puternica și aproape irezistibilă aspirație a popoarelor către o eliberare ce constituie unul din principalele semne ale vremurilor pe care Biserica trebuie să le discearnă și să le interpreteze în lumina Evangheliei. Acest fenomen important al epocii noastre capătă amploare universală, dar se manifestă sub forme și în grade diferite, în funcție de popor. Este o aspirație care se exprimă puternic, mai cu seamă la nivelul popoarelor care cunosc apăsarea sărăciei și în straturile sociale nevoiașе” (LNI, 1).

Teologia eliberării este strâns legată de această nouă prezență a celor care au fost mereu absenți din istoria noastră⁸. Ei s-au transformat, încetul cu încetul, în subiecți activi ai propriului destin, inițiind un proces ferm, care schimbă condiția săracilor și a oprimaților acestei lumi. Teologia eliberării (expresia dreptului celor sărmani de a-și gândi credința) nu este rezultatul automat

34, nota 36. Este un cunoscut text de la conferința episcopală de la Puebla, care subliniază prezența femeii printre săracii din America Latină, „pentru condiția ei de două ori oprimată și marginalizată” (1134, notă). Puebla vorbește și despre o „insuficiență prețuire a femeii” în cadrul aceleiași Biserici (839).

8. Este vorba despre un fapt pe care am dorit să îl evidențiem dedicând cartea *Teología de la liberación* celor doi buni prieteni, respectiv unui scriitor peruan al culturii indigene, J. M. Arguedas și unui preot de culoare din Brazilia, Henrique Pereira Neto. Aceeași motivație a inspirat primele două rânduri din carte: „Lucrarea de față își propune să realizeze o reflecție pornind de la Evanghelie și de la experiențele bărbaților și femeilor angajați în procesul de eliberare...”.